

Originalni naučni rad

UDK 502.131.1:316.334.5

DOI br. 10.7251/SVR1409122P

COBISS.SI-ID 4562712

EKOLOŠKE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI LIMITIRAJUĆI FAKTOR TRANZICIONOG I PODIJELJENOG DRUŠTVA

Dr sci Zoran T. Pejčić¹

Radio-televizija Republike Srpske Banjaluka

Apstrakt: U bosansko-hercegovačkom, tranzicionom i podijeljenom društvu nemoguće je definisati, usvojiti i provoditi konzistentnu ekološku politiku zbog strukture Bosne i Hercegovine kao specifične države, komplikovanog političkog sistema i organizacije institucija, njihove nerazvijenosti i sklonosti korupciji i zloupotrebama. Organizacija države, stvara privid decentralizovane vlasti mada je ona u suštini centralizovana na entitetskom, kantonalnom ili nivou Distrikta. Duboka podijeljenost društva je, zajedno sa drugim faktorima, razlog sveukupne pravne neefikasnosti. Pošto je godinama bio izražen otpor usvajanju zakonske regulative iz oblasti zaštite prirodne sredine, to je uticalo na selektivnu primjenu ekoloških zakona i naglašen otpor usaglašavanju sa zakonima Evropske unije. U BiH je evidentna politička podrška građana nacionalnim elitama, kada su u pitanju dnevopolitičke teme, na jednoj, i prisustvo totalne apatije za ekološke teme na drugoj strani.

Osim političko-institucionalnih, na odsustvo funkcionalne ekološke politike snažno utiču ekonomski uzroci. BiH se, zbog ekonomske nerazvijenosti, nalazi na dnu ljestvice evropskih i svjetskih ekonomija. Posljedice su siromaštvo, korupcija, nizak nivo obrazovanja i političke kulture stanovništva, što neminovno utiče na neracionalno korištenje prirodnih resursa. Lošem ekonomskom ambijentu doprinose i katastrofalne posljedice rata (ekonomske, socijalne i ekološke), i proces tranzicije, zasnovan na rođačkoj akumulaciji kapitala i logici profita, u kojoj nema mjesta za ekologiju. Naglašen je i uticaj stranog faktora, što Bosnu i Hercegovinu, poslije jednog vijeka, ponovo stavlja u (neo)kolonijalni položaj. Ekonomska neefikasnost nužno se odražava na sve segmente ekološke politike, jer su pitanja zaštite životne sredine u BiH na dnu ljestvice prioriteta.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, preduzeća, ekološka politika, rat, osiromašeni uranijum, Evropska unija.*

UVOD

Savremeni ekološki problemi, koji ozbiljno prijete čovječanstvu, bilo da je riječ o ozonskim rupama, globalnom otopljenju, toksičnim zagađenjima, kiselim kišama i drugim pošastima savremenog svijeta,

¹ Doktor političkih nauka, zaposlen u RTRS-u kao samostalni urednik na Televiziji Republike Srpske, e-mail: zopej@hotmail.com

poprimaju sve „suptilnije“ forme i uglavnom nisu vidljivi golim okom. Vidljivi su samo najekstremniji slučajevi ili njihove posljedice, kao što su bile ovogodišnje poplave u Bosni i Hercegovini čije se posljedice „mjere“ milijardama dolara. One u javnosti izazivaju neposredna reagovanja i aktivnosti „izazvane silom prilika“, koje najčešće, kada opasnost prođe, postaju dio zaborava kao npr. požari koji su u BiH u 2955 slučajeva u posljednjih sedam godina uništili 33 hiljade hektara kvalitetne šume. Ove prirodne nepogode kao i ostala onečišćenja prirodne sredine koja naizgled imaju lokalni karakter, ne poznaju granice i transformišu se u ekološku krizu globalnih razmjera. Takođe, čovjek svojim (ne)djelovanjem svakodnevno proizvodi nove oblike ekoloških zagađenja koja kvantitativno rastu, a time posljedice poprimaju eksponencijalni rast.

Percepcija bosansko-hercegovačke naučne, stručne i najšire građanske javnosti o dubini ekološke krize, najčešće nije izraz realnosti aktuelnog problema, pa stoga osmišljavanje, usvajanje i provođenje ekološke politike ozbiljno zaostaje za Evropskom unijom, ali i za onim zemljama koje su do juče po razvijenosti bile daleko iza BiH. Ako prihvatimo stav velikog broja teoretičara; da je briga o zaštiti životne sredine u tijesnoj zavisnosti od stepena ozbiljnosti ekološkog problema, stepena ekološke svijesti i obrazovanja stanovništva i njihovih političkih predstavnika, razvoja demokratije i stabilnosti političkog sistema, onda se otvara niz pitanja koja je u Bosni i Hercegovini, duboko podijeljenoj, tranzicionoj i nedovoljno demokratskoj, teško kvalitetno riješiti. Tim prije što najšira javnost, zaokupljena egzistencijalnim problemima, nerijetko, ignoriše potencijalnu opasnost, ne shvatajući da je rješavanje problema zaštite životne sredine uzročno-posljedično vezano za njihovu, i egzistenciju njihovih potomaka. Utisak je da se u bosansko-hercegovačkoj javnosti postepeno javlja kritička masa, koja vrši pritisak na vlast i zagađivače, da bi se stvari promijenile na bolje. U tome im je pomogao i pritisak međunarodne zajednice i Evropske unije, jer je set zakona o zaštiti životne sredine u entitetima donesen po direktivama izvan Bosne i Hercegovine. Bez obzira na institucionalne probleme, ignorisanje, sporost, nedosljednost, očigledna je želja samoorganizovanih građana da učestvuju u definisanju ekološke politike, ali i da praktično djeluju; preventivno, ili na otklanjanju posljedica. Zbog toga je značajno shvatanje suštine ekološke politike. Njeno teorijsko određenje proizilazi iz različitih koncepata, odnosno interdisciplinarnih rezultata naučnog proučavanja. “Ekološka politika predstavlja svjesnu i organizovanu društvenu usmjeravajuću djelatnost, kojom se posredstvom države i društvenih, posebno političkih organizacija odnosno partija, usmjerava odnos društva prema prirodi radi zaštite i unapređenja čovjekove životne sredine.”² Ovakvu definiciju ekološke politike ne treba shvatiti kao državnu politiku, kao vršenje državne vlasti, iako je država značajan faktor njenog oživotvorenja, jer

² Marković, Ž. Danilo: *Socijalna ekologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996. s. 306.

iskustva pokazuju da se ekološki problemi ne mogu rješavati samo klasičnim mjerama državne politike.³

U vremenu kada su tranzicioni procesi dio ukupnih globalnih društvenih promjena koje su „iznjedrile“ globalnu ekološku krizu, ekološka politika postaje dio državnih politika, ali istovremeno i dio globalnih procesa. Samim tim, ekološka politika, osim nacionalne i državne, postaje istovremeno i regionalna i globalna i nalazi se u korelaciji sa ostalim politikama. One se međusobno prepliću, dodiruju, prožimaju ili međusobno suprotstavljaju, u zavisnosti od interesa, aktuelne ekološke problematike, ravnoteže ili debalansa političkih, ekonomskih ili vojnih snaga.

Bosna i Hercegovina nije „izolovano ostrvo“ i način koncipiranja i provođenja ekološke politike u ovoj zemlji tiče se i susjednih zemalja i naravno, Evropske unije. To su najbolje potvrdili balkanski međudržavni sprazumi i međuentitetski dogovori u vrijeme poplava koji su, nažalost zakašnjela reakcija na prirodnu katastrofu, a ne izraz ekološke osviještenosti donosilaca političkih odluka.

Zbog toga je neophodno da se u ekološkoj politici poštuje princip demokratičnosti, dobrovoljnosti, pregovaranja, javnosti rada, odnosno da se značaj daje održivom razvoju, korištenju naučno-tehnološkog razvoja i progresu, a u cilju razvoja društva na način da se ne ugroze sadašnje, ali ni generacije koje dolaze.

Pošto je riječ o specijalizovanoj politici čiji je cilj očuvanje ekološke ravnoteže u prirodi, u okviru politike kao društvene djelatnosti kojom se žele ostvariti određeni ciljevi u društvu, ekološka politika ima široku lepezu elemenata, počev od njenih ciljeva, subjekata, djelatnosti, sredstava i usmjeravanja. Ona je multidisciplinarna i podrazumijeva vezu političkih, pravnih, socioloških, ekonomskih, komunikoloških, pedagoških, psihosocijalnih i drugih društvenih djelatnosti i njihovu interakciju sa tehničko-tehnološkim rješenjima uz posebno uvažavanje prirodnih zakonitosti.

Zbog toga je u Bosni i Hercegovini neophodno „ekologizirati“ ekonomiju. To podrazumijeva održiv razvoj na jednoj, ali i opasnost od zatvaranja neekoloških industrijskih kapaciteta, otpuštanje radnika i socijalne nemire na drugoj strani. Takođe, posljedice klimatskih promjena koje se godinama ponavljaju kao „prirodne nepogode“ nanoseći ogromne štete stanovnicima BiH, nameću cijelu spiralu promjena u političkom pravnom, institucionalnom, kulturološkom, psihosocijalnom i drugim segmentima društvenog života u cilju rušenja barijera koje su prepreka koncipiranju, definisanju, usvajanju i provođenju ekološke politike koja će u periodu koji je pred nama predstavljati važnu politiku- politike opstanka. Pod uslovom da su najznačajniji društveni faktori kod nas i u susjedstvu izvukli neophodne pouke iz ovogodišnjih poplava. Jedno je sigurno, prirodne nepogode su porušile dosadašnje stereotipe, koji su podrazumijevali

³ Pavlović, Vukašin: *Poredak i alternativa*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1987, s. 168.

konflikte i odsustvo saradnje, i natjeralo „dojučerašnje neprijatelje“ da zajednički pokušaju rješavati problem, slijedeći kinesku mudrost da i put od hiljadu kilometara počinje prvim korakom. Njegovo trajanje i težinu određuje istorijsko nasljeđe, nimalo dobra sadašnjost i još neizvjesnija budućnost koja nas očekuje.

SIROVINSKA I ENERGETSKA BAZA BIVŠE SFRJ

Bosni i Hercegovini, kao centralnoj federalnoj jedinici u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, pripala je uloga sirovinne i energetske baze u sklopu strateškog plana razvoja zemlje. Takođe, prostor BiH je bio predodređen za razvoj bazične i vojne industrije, s obzirom na činjenicu da je „centralna jugoslovenska republika“ raspolagala velikim zalihama uglja i ruda, hidro i termo potencijalom. Gotovo 70 odsto jugoslovenske proizvodnje željeza, aluminijuma, olova i cinka i 50 odsto proizvodnje električne energije, od čega veliki procenat u termoelektranama, ostvarivan je u Bosni i Hercegovini.⁴ Većina postrojenja hemijske industrije na bazi azota i hlora takođe je lociran u centralnoj jugoslovenskoj republici, a osnovna karakteristika tih tehnologija je njena zastarjelost koja izaziva velika zagađenja i devastaciju životne okoline. Osim toga ne treba zaboraviti činjenicu da je godinama u SFRJ primjenjivana realsocijalistička, odnosno planska ekonomija, diktirana netržišnim odnosima, pri čemu je najsiromašnija federalna jedinica, Bosna i Hercegovina, (pro)davala sirovine i energiju, trpeći velike ekonomske posljedice i najveća zagađenja životne sredine. U to vrijeme ideje o povezivanju ekonomije i ekologije bile su čista iluzija. U „trudbeničkoj želji“ da se izgradi novo društvo i podigne životni standard, u konkurenciji sa herojima rada, poput Alije Sirotanovića rekordera u kopanju uglja i drugih pregalaca rada, ekološka razmišljanja su bila marginalizovana i može se reći opasna. U ideologiziranom društvu briga za životnu sredinu nerijetko je ocjenjivana iz visokih partijskih i državnih organa kao opstrukcija razvoja društva ili „stavljanje klipova u točkove revolucije“. U takvim uslovima, najnerazvijenija republika u bivšoj SFRJ koja je svu energiju ulagala u ubranu industrijalizaciju i revnosno ispunjavala partijske i državne zadatke, nije mnogo vodila računa o ekologiji. Naprotiv, industrijski dimnjaci su inkorporirani i u grb BiH što samo po sebi dovoljno govori i nije potreban komentar. Osim toga, nizak nivo pismenosti, opšte kulture i tradicionalno nasljeđe još više su kvarili, pa i

⁴ ”Danas se 53 odsto energije u BiH generiše u hidroelektranama, a 47 odsto u termoelektranama i 2006. godine je bila među svega tri izvoznika električne energije na Balkanu..... Zahvaljujući svom centralnom položaju BiH je veoma dobro pozicionirana tako da može da snabdijeva sve susjede od Slovenije do Grčke i Albanije. Izgradnjom novih proizvodnih kapaciteta Bosna će pružiti svoj doprinos razvoju cijelog regiona“. Izvještaj: Prosperitet Doboja, energija budućnosti Bosne i Hercegovine, Inicijativa za evropsku stabilnost, Berlin-Brisel-Istanbul, 19. decembar 2007.g. (objavljeno kao dodatak u NIN-u, Beograd, 29.02. 2008.g. i www.esiweb.org) Sadašnje stanje liči na predratno. op. aut.

dan danas kvare, ekološku sliku Bosne i Hercegovine. Dovoljno je samo navesti da je kanalizaciona mreža, u većini urbanih naselja bez prečištača izvedena u rijeke čija se voda, doduše, industrijski prerađena koristi za piće. Otpad se još deponuje po principu "gdje ko stigne", opšta kultura je na vrlo niskom nivou, a ekološka svijest privilegija tek malog broja građana. Ako ovome dodamo i krvavi građanski rat i vojnu akciju NATO-a, pri čemu su u bogatom arsenalu oružja, korišteni i projektili sa osiromašenim uranijumom, slika Bosne i Hercegovine kao životne sredine, postaje kompletna. Kada je cijeli svijet bio zaokupljen idejom održivog razvoja, koji je propagirana Konferencija u Rio de Ženeiru, 1992. godine u Bosni i Hercegovini je počeo građanski rat koji je osim ljudskih i materijalnih šteta izazvao i brojne, nepopravljive ekološke štete.

Tek krajem prethodnog milenijuma i ulaskom u treći, u Republici Srpskoj odnosno, Bosni i Hercegovini, uz pritisak i pomoć međunarodne zajednice, počela je intenzivna obnova u okviru koje su implementirani i brojni projekti koji se odnose na održivi razvoj. Tako je počela primjena nekih evropskih standarda u zaštiti životne sredine, počev od programa Evropske unije i Svjetske banke, a koji se odnose na Nacionalni akcioni plan zaštite okoline, Strategiju upravljanja čvrstim otpadom i niz drugih projekata koji se vezuju za aktivnosti u Jugoistočnoj Evropi ili u okviru Dunavske konvencije ili Konvencije o Crnom moru. Da bi se učinile sve potrebne mjere u cilju zaštite životne sredine bilo je potrebno raditi na izradi zakonskih propisa, njihovoj primjeni u praksi i naravno razvijanju ekološke svijesti, pri čemu nezaobilaznu, ključnu ulogu, imaju masmediji. Ono što je u početku najvažnije jeste neophodnost da mediji blagovremeno prepoznaju značaj određenih aktivnosti i da informišući građane, ostvare i drugu veoma važnu komponentu, a to je njihovo edukovanje kao uslov za mobilizaciju stanovništva i uključivanje u konkretne akcije. Primaoci informacija treba da shvate da su voda i vazduh nedjeljivi, da su šumski resursi pluća bez kojih ni čovjek neće moći disati, da je dosadašnji način odlaganja otpada uz vodotokove i vodozahvate apsurdan i neodrživ.

Treba imati na umu da je, tokom rata, Republika Srpska, odnosno Bosna i Hercegovina, pretvorena u „veliku eksperimentalnu svjetsku deponiju“⁵. Sve ono što je bilo zastarjelo u Evropi i svijetu počev od lijekova, hrane, starih automobila, kompjutera, radio i televizijske opreme, mobilnih telefona... slilo se na ovo područje. Neki od velikih i problematičnih transporta su otkriveni i vraćeni pošiljaocu kao na primjer mađarski voz sa radiokativnim teretom. Ostali su i danas misterija. Dok stručnjaci različitih specijalnosti otkrivaju i prave mape zagađenja, u najvišim organima izvršne i zakonodavne vlasti u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, užurbano su pripremani zakonski akti kojim bi se po evropskim principima regulisala zaštita životne sredine. Društvo je najzad, uz sugestije iz Evropske unije i jasne rokove, ovu problematiku bar

⁵ „Za stručnjake i javnost ostala je vječita dilema koliko je, gdje i šta sve, „posijano“ na teritoriji Bosne i Hercegovine u posljednje dvije decenije“. op.aut.

pretočilo u paragrafe. U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini usvojen je set zakona o životnoj okolini koji se odnose na Okvirni zakon o zaštiti životne sredine, zakone o zaštiti prirode, zaštiti voda, zaštiti vazduha, te zakone o upravljanju otpadom, ekološkom fondu, a koji su usklađeni sa evropskim standardima o zaštiti životne sredine. Cilj je promijeniti dosadašnja ljudska shvatanja i aktivnosti u vezi sa zaštitom životne sredine. U tom procesu dat je značaj animiranju javnosti putem medija, da bi građani shvatili ozbiljnost situacije.

U pogledu zaštite vazduha utvrđene su smjernice čiji je cilj smanjenje zagađenosti, a istovremeno povećanje toplotnih učinaka u domaćinstvima ili energetskim i industrijskim postrojenjima. Slično je i sa zaštitom voda. Snabdijevanje vodom i njena čistoća veliki je problem u Bosni i Hercegovini, iako ova republika obiluje vodnim resursima. Ništa nije bolje ni sa kanalizacionim mrežama i sistemima, iako su u ovoj oblasti utvrđene mjere, kao što su uspostavljanje sistema upravljanja riječnim slivovima ili realizacija dugoročnih projekata vodosnabdijevanja stanovništva. Izrađena je strategija korištenja i odbrana od voda, definisani su projekti navodnjavanja i prečišćavanja otpadnih voda. U planskim dokumentima definisano je i korištenje geotermalnih voda, a u brojnim opredjeljenjima najčešće se insistira na ekološkim standardima, posebno u razvoju ekološkog turizma. Što se tiče zemljišta na području BiH, može se reći da je ono prilično kontaminirano i izloženo eroziji, što zahtijeva niz mjera i postupaka među kojima je istaknuta potreba edukacije o značaju zemljišta za održivi razvoj. Slično je i sa problematikom šuma, otpada, prostornim planovima i planovima privrednog razvoja, zaštiti biljnih i životinjskih vrsta kojima je Bosna i Hercegovina bogata, posebno edemičnim vrstama. Jasno je da svi programi, planovi i strategije zahtijevaju uticaj javnosti počev od lokalnih zajednica do entitetskog i državnog nivoa, kao i sinergiju svih društvenih faktora u cilju definisanja zajedničke ekološke politike kao pretpostavke za obezbjeđenje životne sredine „po mjeri bosanskohercegovačkog čovjeka“.

GRAĐANSKI RAT; POSLJEDICE PO ŽIVOTNU SREDINU I DRUŠTVO

Bilo da parafraziramo Fon Klauzevica „da je rat nastavak politike vojnim putem“ ili koristili Tadićevu definiciju rata koji predstavlja: „najžešći oblik sukoba među političkim zajednicama od plemena do modernih država sa ciljem da se uništi neprijateljska strana ili da se prisili da prihvati diktirane uslove mira“⁶, jasno je da se tokom ratnih sukoba koriste sva rapoloživa materijalna sredstva, ljudski resursi, tehnološko-tehnička dostignuća. Samim tim, bio on svjetski ili lokalni oružani sukob, rat je destruktivan, jer ubija ljude i uništava biodiverzitet i materijalna dobra. Kada je bosansko-hercegovački karakazan proključao i pretvorio se

⁶ Tadić, Ljubomir: *Nuka o politici*, BIGZ, Beograd, 1996, s. 65.

u građanski rat, sa svim obilježjima međunacionalnog ali i međureligijskog sukoba, svima je bilo jasno da će njegova eskalacija biti spriječena jedino međunarodnim faktorom. Poredeći bosansko-hercegovačke sukobe sa građanskim ratom u Španiji, Semjuel Hantington zaključuje da se u BiH radilo o sukobu civilizacija i religija. „Rat u Jugoslaviji (BiH) je doveo do ogromne mobilizacije spoljašnje podrške zapadnih hrišćana, pravoslavnih hrišćana i muslimana na strani njihovih civilizacijskih srodnika. Glavne sile pravoslavlja, islama i katoličanstva (Zapada) bile su duboko umiješane. Rat među religijskim zajednicama na Balkanu može privremeno da se stiša, čak zaustavi, ali niko neće odnijeti konačnu pobjedu i nijedna pobjeda ne znači kraj. Bosanski rat je još jedna krvava epizoda u stalnom sukobu civilizacija.“⁷ Direktnim miješanjem NATO snaga, bosansko-hercegovački rat kao „nastavak pogrešnih politika vojnim putem“ iz sukoba lokalnih vojnih, paravojnih i kojih sve ne snaga, jer je u Bosni i Hercegovini ratovao „svako protiv svakoga“⁸ prerastao u sukob NATO alijanse sa Vojskom Republike Srpske koji je rezultirao ogromnim razaranjima vojnih i civilnih ciljeva. U zajedničkoj akciji takozvane Armije BiH i vojske Republike Hrvatske zauzeto je trideset odsto tadašnje teritorije Republike Srpske što je rezultiralo potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine i podjeli BiH na dva entiteta; Republiku Srpsku kojoj je pripalo 49 odsto teritorije i Federaciju BiH sa 51 odsto teritorije.⁹

U, slikovito rečeno „vrelom bosansko-hercegovačkom kazanu“ stradali su ljudi, materijalna dobra, prirodna bogatstva.... a predratne planove o ekološkom čišćenju zamijenila su etnička čišćenja. Planska, temeljita i beskrupulozna. Ratne aktivnosti su uvećale prisutne ekološke probleme koje smo pomenuli, a ekološki rizici su povećani za duži vremenski period. Ekološki posmatrano, rat predstavlja neprihvatljivo čovjekovo nasilje, svim sredstvima, nad životnom sredinom sa velikim,

⁷ Hantington, Semjuel; *Sukob civilizacija*, CID Podgorica i Romanov Banjaluka, 2000, s. 322.

⁸ U toku rata u Hrvatskoj, tokom 1991. godine, u BiH je formirana hrvatsko-muslimanska kolacija koja je insistirala na izlasku BiH iz SFRJ čemu su se pripadnici srpskog naroda i jugoslovenski opredijeljeni pripadnici drugih naroda, oštro protivili. Napadi na konvoje JNA koja se povlačila iz BiH od strane muslimansko-hrvatskih vojnih i paravojnih formacija 1992. godine bio je uvod u krvavi rat u kome su u početku na jednoj strani bili Srbi, a kao protivnici su bili Muslimani i Hrvati. Naredne godine u Mostaru i srednjoj Bosni počeli su međusobni sukobi Hrvata i Muslimana, u Zapadnoj Bosni (Cazinska krajina) međusobni rat su počeli pripadnici muslimanskog naroda podijeljeni na pristalice Fikreta Abdića i Alije Izetbegovića u kome je vojska Republike Hrvatske pomagala Izetbegovićeve, a srpske paravojne formacije Abdićeve formacije. Sukob Muslimana i Hrvata u centralnoj Bosni (Žepče, Zavidovići, Maglaj) garniran je prisustvom Vojske Republike Srpske, ovaj put na strani Hrvata, što jasno pokazuje da bosansko-hercegovački sukob ima sva obilježja „prvobitne akumulacije kapitala na krvi i znoju vlastitog naroda“ op. autora.

⁹ U vokabularu političara, medija i drugih subjekata u Federaciji BiH, i danas, kada govore o svojoj sredini, koriste izraz „veći entitet“, dok za Republiku Srpsku kažu „manji entitet“. op. aut.

teško mjerljivim i dramatičnim posljedicama. Zbog rata od 1992-1995. godine, ma da je njegov početak praktično počeo 1991. godine sukobima u Hrvatskoj, ova zemlja „kao srce bivše SFRJ“ počela je da puca po svim šavovima. Bosna i Hercegovina je doživjela opšti pad kvaliteta života pa samim tim i ekološkog, zbog smanjenja fizičkog socijalnog, ekonomskog, zdravstvenog i svih drugih društvenih faktora koji su drastično pogoršani. Andrićeva rečenica; „Teško zemlji kojom vojska hodi“, obistinila se na najsuroviji način.

Procjenjuje se da bi za saniranje ekoloških posljedica rata u BiH trebalo najmanje 50 milijardi američkih dolara. Osim čovjekove životne sredine u BiH je zbog ratnih aktivnosti velike posljedice doživjelo i društvo-sam čovjek. Prema najnovijim procjenama poginulo je oko 100 hiljada ljudi ili oko 5 odsto predratnog stanovništva. Sa vlastitih ognjišta je pomeren više od polovine stanovništva, od toga je četvrtina stanovništva trajno iselila u susjedne, evropske ili prekookeanske zemlje.

Praktično nije bilo stanovnika koji nije osjetio posljedice rata. Nestalo je na hiljade građana, od različitih bolesti je oboljelo na desetine hiljada, a od posljedica ratnog stresa svakodnevno obolijeva na stotine stanovnika. Od mina je stradalo oko sedam hiljada građana, a etnička čišćenja su na jednoj strani ostavila pusta područja dok su u gradovima dovela do prenaseljenosti, što predstavlja svojevrsni društveni, ali i ekološki problem. Ugrožen je kvalitet života tih stanovnika, ali i kvalitet životne sredine. Sve je izraženija bespravna gradnja što ima ekološke posljedice počev od degradacije ekoloških sistema u zaštićenim zonama, prirodnih dobara, na riječne tokove, nacionalne parkove, saobraćajnu infrastrukturu. Na drugoj strani ugroženo je zdravlje i život čovjeka zbog loših higijensko-zdravstvenih uslova i novoizgrađenih naselja.

Nacionalni dohodak stanovnika u BiH pao je sa 2398 američka dolara na svega 800 dolara. Ekonomski gubici po glavi stanovnika iznose oko 50 hiljada konvertibilnih maraka, a materijalna šteta se procjenjuje na oko 60 milijardi dolara. O kojoj je sumi je riječ najslikovitije govori podatak da je predratna Jugoslavija imala spoljni dug prema međunarodnim finansijskim institucijama oko 22 milijarde dolara.

Osim ekonomskih, ekološke posljedice rata u BiH su ogromne, a manifestuju se brzim i dugotrajnim efektima. Ogromna područja su zagađena nepoželjnim supstancama koje su inkorporirane u lanac ishrane kojem pripada i čovjek, čime je ozbiljno narušena ekološka ravnoteža.¹⁰ Tokom NATO bombardovanja položaja Vojske Republike Spske korištena je municija sa osiromašenim uranijumom sa katastrofalnim posljedicama. Nikada nisu utvrđene štete koje su načinili avioni trošeći ogromne količine kiseonika u toku agresije na Republiku Srpsku i

¹⁰ Više u; Nedović, Branislav; *Ekološki problemi i rizici rata u životnoj sredini*, Zbornik radova, Ekološki aspekti rata, Grafid, Banjaluka, 2001.

bombardovanja Srbije¹¹, jer je korišteno bosansko-hercegovačko nebo za prelete aviona. Nisu precizno utvrđene ni štete koje su nastale kao posljedica zagađenja vazduha usljed nekontrolisanih emisija opasnih supstanci bombardovanih industrijskih kapaciteta ili zagađenja tla. Opasnost je veća, tim prije, što je BiH kao energetska baza bivše SFRJ bila visokozagađena. Osim lošeg kvaliteta vazduha počev od Zenice, Tuzle, Kaknja, Sarajeva, Mostara i Banjaluke u gradovima i industrijskim ekosistemima bila je prisutna četvrta kvaliteta vazduha, a kvalitet rijeka i šuma takođe je bio ugrožen. Proces aero-zagađenja nastavljen je i u toku rata ubacivanjem u vazduh različitih otrova i hemijskih supstanci kao i radioaktivnog materijala, o čemu će u nastavku biti riječi. U Bosni i Hercegovini je tokom rata izvršen ekocid bez presedana u novijoj evropskoj istoriji. Značajno su uništene endemične i ranjive, biljne i životinjske vrste, koje sačinjavaju prirodnu baštinu. Godinama je trajala nekontrolisana sječa i namjerno uništavanje šumskog blaga. Tokom rata, sječa bogatih šumskih vrsta postala je osnovna privredna djelatnost, šuma je korištena za vojne namjene (pravljenje hiljada kilometara tranšeja i bunkera), glavni energent za grijanje gradova i sela takođe je predstavljalo šumsko blago, a za mnoge tranzicione biznismene krađa šuma je predstavljala početni kapital. Osim toga velika šumska prostranstva su nekontrolisano „zasijana“ minskim poljima, a pretpostavlja se da neće biti očišćena do sredine ovog vijeka. Nekontrolisano su uništavane i rijetke, životinjske vrste: divljač, ptice, gmizavci, a rijeke su bile očišćene od riba, rakova i kornjača.

„Ogromne ekološke posljedice rata u BiH su se manifestovale brojnim efektima koji se odnose na ubijanje i ugrožavanje živih bića, čovjeka i životinja sa svim krakteristikama ekocida i dugotrajnim efektima, odnosno ulaskom nepoželjnih otrova i supstanci u lanac ishrane kojem pripada i čovjek, čime se narušava ekološka ravnoteža, što opet izaziva dugoročne i ogromne ekološke posljedice.“¹² Kažu, da u svakom zlu ima i dobra, pa je u nekim segmentima nakon rata došlo do poboljšanja kvaliteta vazduha i vode ali zahvaljujući tome što privreda ne radi, što je još jedan dokaz da BiH sve više počinje ličiti na siromašnu zemlju sa kolonijalnim obilježjima. Na drugoj strani, pored naizgled čistih rijeka, nikle su brojne divlje deponije koje predstavljaju velike zagađivače. Rat je ubrzao i procese pedozagađenja i tako preko osam hiljada hektara prvoklasnog zemljišta isključio iz kulture, odnosno obrade. To je uslovalo pad poljoprivredne proizvodnje, a problem je još veći zbog razaranja agrotehničkih sredstava, smanjenja vlastitih repormaterijala i sadnih materijala,

¹¹ „Razorna moć upotrijebljenih raketa i bombi nekoliko puta prevazilazi razornu moć atomske bombe bačene na Hirošimu“, Pavlović, Vukašin: *Opšti preliminarni izvještaj u Ekološke posljedice NATO rata u SR Jugoslaviji*, izvještaj nezavisnih eksperata, EKO centar, Beograd, 1999. s. 19.

¹² Nedović, Branislav: *Ekološki problemi i rizici rata u životnoj sredini*, Zbornik radova, Ekološki aspekti rata, Grafid, Banjaluka 2001, s. 26.

nedostatka radne snage. Rat je poremetio tržište rada i trgovine. U BiH se izvozom namiruje tek 18 odsto uvoza što jasno govori o njenom ekonomskom statusu u regionu.

U Bosni i Hercegovini je zasijano oko 20 miliona mina i preko tri miliona drugih eksplozivnih sredstava. Osim fizičke sprečenosti da se te površine obrađuju i na njima proizvodi hrana ili drugi proizvodi i drvni sortimenti, ili da se razvija turizam, ova područja su postala polja smrti na kojim stradavaju ljudi, ali i krupna i sitna divljač čime se bitno narušava ekološka niša što opet ima ozbiljne posljedice po prirodu, ali i čovjeka. Na područjima gdje su posječene šume javljaju se erozije zemljišta, a u periodima kiša izazivaju poplave dok tokom sušnih perioda dolazi do nestašica vode. Pretpostavlja se da je u BiH uništeno nekoliko stotina hiljada hektara šuma, a ono što nije uništavao čovjek uništavali su paraziti i bolesti šume. U toku rata u Bosnu i Hercegovinu su stvorene ogromne količine čvrstog otpada. Najizraženiji je građevinski, jer je u ovoj državi zapaljeno na stotine hiljada stambenih industrijskih i poljoprivrednih objekata, zatim slijedi vojni otpad kao i velike količine medicinskog i poljoprivrednog otpada, posebno pesticida te otpada organskog porijekla koji je predstavljao i predstavlja veliki problem za podzemne vode koje stanovnici koriste za piće. U poslijeratnom periodu, kada su građani BiH vodili bitku za golo preživljavanje odnosno opstanak, ovako „benigni“ problemi su ostajali po strani i nisu uvrštavani u listu prioriteta bosansko-hercegovačkog čovjeka. O posljedicam se javno počelo govoriti tek onda kada su one bile prepoznatljive i prosječno obrazovanom čovjeku.

Interesantno je da se dva događaja savršeno poklapaju. Početak rata u Bosni i Hercegovini i donošenje „Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja otpadnog materijala“. Iako je taj dokument imao za cilj globalno rješenje za probleme opasnog otpada, činjenice govore nešto drugo. Velike količine tog otpada su usmjerene prema Balkanu na kome se vodio krvav rat, posebno na područje BiH koja je imala i još uvijek ima „meke granice“. Otuda i dilema da li su sve pošiljke lijekova i medicinskog materijala upućene u BiH kao izraz humanosti ili se radilo o namjeri evropskih zemalja da se oslobode ogromnih količina lijekova čije je skladištenje po odredbama Bazelske konvencije, bilo isuviše komplikovano i skupo. Naravno, po okončanju rata i evropskog nametanja seta zakona o životnoj sredini, u BiH je počela primjena Bazelske konvencije sa svim ekonomskim i ekološkim posljedicama. Vrlo komplikovane i skupe procedure i norme za odlaganje opasnog otpada iz Bazelske deklaracije bile su novi namet na ionako uništenu bosansko-hercegovačku ekonomiju.¹³

¹³ *Bazelska deklaracija* predstavlja zakonske norme, pravila i procedure za odlaganje opasnog otpada na nacionalnom i internacionalnom nivou. Ona obavezuje redukciju stvaranja novog opasnog materijala na minimum i zabranjuje uvoz opasnog otpada. Izvoz i uvoz moguć je samo u okviru članica konvencije na dogovoreni način, a svako drugačije ponašanje smatra se ilegalnim aktom. U toku rata to pravilo nije važno za BiH (op. aut.) što ne isključuje namjeru evropskih zemalja.

Poslije rata Bosna i Hercegovina je imala još jedno bolno iskustvo u najosjetljivijoj, psiho-socijalnoj sferi. Negativno iskustvo sa lijekovima i hranom, koju nažalost ni danas nismo u stanju adekvatno kontrolisati, u BiH su izazvali neprocjenjive štete i nepovjerenje prema svakom obliku humanitarne pomoći. Osim lijekova sumnjivog kvaliteta uvoženi su dotrajali medicinski aparati, automobili prve pomoći, konzerve iz Ukrajine proizvedene 50-ih godina prošlog vijeka, dječija hrana zaražena salmonelom. Kao pomoć iz Evropske unije u Bosnu i Hercegovinu su uvezene „lude krave“ i velike količine genetski modifikovane hrane, hrane zatrovane pesticidima, ili se u njoj nalazio hormon rasta.

Sve ovo govori da se zdravstvene i druge ustanove, odnosno njihovi stručnjaci nisu snašli i adekvatno reagovali na moguća dejstva toksičnih supstanci koje su svakodnevno pristizale na područje BiH i o čemu su prepričavane anegdote. Negativan uticaj na čovjeka i životnu sredinu još je prisutan što jasno navodi na zaključak da bez organizovanog i multidisciplinarnog pristupa problemu nije moguće pronaći rješenje.

Rat je u Bosni i Hercegovini u „ad acta“ je stavio sve međunarodne, savezne (SFRJ) i republičke zakone, osim onih koji su u tom trenutku odgovarali nacionalnim oligarhijama. Praktično od 1991. godine, kada je počeo rat u Hrvatskoj u BiH je došlo do pravnog haosa i bezakonja koje je praćeno nasiljem, ubijanjima i deportacijama ljudi, krađama i korupcijom u kojim je jedino zadržan „princip bratstva i jedinstva“, jer lopovi nisu priznavali granice niti nacionalne barijere. Trgovanje svim i svačim do bukvalnog trgovanja ljudskim životima i teritorijama odvijalo se mimo svih zakona. Dio te prakse nastavljen je i poslije rata, posebno kada je riječ o korupciji, pljačkama društvene i državne imovine, uz stalno političko podgrijavanje krize da bi nacionalne i političke oligarhije ostvarivale svoje interese. Sindrom „inostranog neprijatelja“ koji nacima svakodnevno prijete, do savršenstva je doveden u BiH, a najčešće se odnosi na „neprijatelje iz drugog entiteta“ i druge nacije, tako da predstavlja ključ uspjeha za sve izborne i druge, već viđene kampanje i scenarije. U takvim uslovima priča o zajedničkoj politici zaštite životne sredine, dugo vremena je bila ravna utopizmu.

Kao dugoročna posljedica rata, koja je za mnoge građane ili nosioce javnih funkcija zanemarljiva, svakako je višegodišnje zapostavljanje edukovanja mladih o ekološkoj problematici, nemogućnost praćenja trendova u ovoj oblasti i izostanak naučno-istraživačkog rada koji je zapostavljen i stavljen na marginu društvenih događaja. Borba za opstanak i preživljavanje stavila je u drugi plan sve kreativne potencijale tako da je gotovo deceniju izostavljeno ekološko obrazovanje mladih i drugih kategorija stanovništva i njihovo uključivanje u ekološke aktivnosti. Ideologizacija i nacionalni naboj gotovo u svim segmentima društva nisu ostavljali dovoljno prostora za probleme koji građaninu život znače, tako da je tek krajem prethodnog milenijuma ekološka problematika ponovo počela dobijati svoje mjesto pod suncem na prostoru Bosne i Hercegovine.

Rat je u BiH do temelja razrušio sve nacionalne i međunarodne pravne norme od pravila vođenja rata do zdravstvenih i ekoloških standarda. Najveća posljedica su razrušene i pokidane ljudske veze i izgubljena vizija zajedničkog života bez obzira što su trenutno „zakopane ratničke sjekire“.

PRIRODA POKAZALA DA JE BIH NEOPHODNA EKOLOŠKA POLITIKA

Svaka ozbiljna država, (ili njeni entiteti kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom) nastoji da vlastitom ekološkom politikom, kao svjesnom, organizovanom i usmjeravajućom djelatnošću, uz pomoć svih društvenih subjekata i široke lepeze konkretnih mjera i akcija, nastoji da racionalizuje odnos cjelokupnog društva prema prirodi, odnosno zaštiti životne sredine. U tu svrhu, državne institucije i političke organizacije upražnjavaju različite konceptijske i teorijske pristupe, nastojeći da kroz različite ideologije pronađu najbolje odgovore, uobličene u čvrste i dosljedne ekološke politike.

U Bosni i Hercegovini je ekološka politika marginalizovana i ne nalazi se na listi prioriteta političkih i društvenih pitanja. Dosadašnja povremena i parcijalna istraživanja su pokazala da BiH na tom planu ozbiljno zaostaje za zemljama u regionu, a zadaci koje postavlja Evropska unija obično se realizuju sporo i mimo rigoroznih ekoloških evropskih standarda. Razlozi za takvo stanje su političke, ekonomske, kadrovske, socijalne pa i kulturološke prirode.

Prvo, Bosna i Hercegovina funkcioniše na nametnutom Ustavu¹⁴ koji je usvojen kao dio Dejtonskog mirovnog plana voljom stranog faktora i političkih elita, a ne njenih građana. Gotovo da i nema primjera u međunarodnom pravu i međunarodnim ugovorima i sporazumima da se kao dio, odnosno prilog sporazuma, stranama potpisnicama obezbijedi Ustav koji je u BiH stupio na snagu samim činom donošenja opšteg okvirnog sporazuma. Dejtonski sporazum je imao za cilj da zaustavi rat i trajno uspostavi mir i obnovi Bosnu i Hercegovinu, kao demokratsku, održivu političku zajednicu. Nešto manje od dvije decenije poslije potpisivanja mirovnog sporazuma u Dejtonu, otvoreno je pitanje; da li je BiH suverena država i da li je moguće njeno samostalno funkcionisanje?

Drugo, BiH je složena državna zajednica dva entiteta, Republike Srpske i Federacije BiH, u kojoj se gotovo dvije decenije negira postojanje RS, uz nastojanje političkih elita bošnjačkog naroda da se izvrši apsolutna unitarizacija države kroz takozvani model “građanskog društva” u kojem bi većinski narod imao apsolutnu dominaciju. Na drugoj strani, predstavnici srpskog naroda se zalažu za decentralizaciju i jačanje funkcija Republike

¹⁴ Pored činjenice da je Ustav BiH donesen kao dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, gotovo dvije decenije političke elite se spore oko originalnog teksta na engleskom jeziku, koji je nestao, a prevodi na jezike bosansko-hercevačkih naroda nisu usaglašeni. op. aut.

Srpske, dok hrvatska politička elita ekvilibrira između Vašingtonskog sporazuma, trećeg, hrvatskog entiteta, regionalizacije, ili jedinstvene Bosne sa naglašenim hrvatskim kantonima.

Treće, pripadnici tri naroda, Srbi, Hrvati i Bošnjaci, odnosno njihove političke elite, ni o jednom suštinskom pitanju državne i društvene organizacije ne mogu postići konsenzus i o svemu imaju dijametralno suprotstavljene stavove.

Četvrto, u BiH je kroz instituciju visokog predstavnika međunarodne zajednice i specijalnog predstavnika Evropske unije, naglašeno prisustvo stranog faktora, tako da BiH predstavlja svojevrsan protektorat.

Peto, BiH se nalazi između takozvane dejtonske i briselske faze to jest između pravila i zadataka koji dolaze iz SAD i evropskih direktiva.

Iz navedenog proizilazi da je BiH jedno od najprotivrječnih društava¹⁵, odnosno država sa najviše neriješenih političkih pitanja koja zadiru u temelje demokratskih, nacionalnih i ljudskih prava. U ekonomskom pogledu, BiH se svrstava među najsiromašnije evropske zemlje, a jedino prednjači u korupciji i kriminalu.

Poznato je da je BiH u bivšoj SFRJ bila najnerazvijenija republika iako je predstavljala energetska bazu bivše savezne države. Osim toga, BiH je prošla krvavi građanski rat u periodu, kada su u svijetu usvajani ključni međunarodni dokumenti o zaštiti životne sredine, između ostalih, i Deklaracija iz Rija 1992. godine. Građanski rat je u temelje BiH "zacementirao" međunacionalne i sveukupne društvene odnose koji ovu državu svrstavaju u izrazito podijeljeno društvo, "pocijepano po svim šavovima". Osim izraženih nacionalnih podjela i međusobnih animoziteta, nedefinisane prošlosti, a još manje budućnosti, BiH predstavlja i društvo u tranziciji sa naglašenim socijalnim raslojavanjem. Prelaz iz socijalističkog samoupravnog društva počeo je u ratu kao prvobitna akumulacija kapitala zasnovana na ratnom profiterstvu, krvi i znoju dojučerašnjih komšija, ali i vlastitog naroda. Srednja klasa, kao temelj demokratskog i civilnog društva više ne postoji, a upravo za nju se može reći da je razumjela značaj ekološke politike u jednom društvu.

U liberalnoj ekonomiji latinoameričkog tipa sa ozbiljnim primjesama "Orijeanta", iznikla je nova preduzetnička kasta, tajkuni, koji između ekologije i profita bezrezervno insistiraju na profitu. Oni niti prepoznaju

¹⁵ „Premda se međunarodna zajednica nadala da će nakon potpisivanja mirovnog sporazuma nastati ujedinjena, demokratska, multikulturalna, ekonomski zdrava, dekriminalizirana i održiva država, teško bi bilo dokazati da je BiH jedinstvena politička cjelina i da funkcionira kao suverena država u običajenom značenju tog pojma. Umjesto toga nastala je 'segmentirana država' (Cohen, 1995), odnosno podijeljena država pod protektoratom NATO-a i OESS-a (Crampton i White, Bat i Lewis, Morton i dr.) koja je uz to i vrlo 'fleksibilno dizajnirana' (Reynolds). Njome predstavnici međunarodne zajednice sve više upravljaju prema 'trustovskom modelu', kratkoročno žrtvujući državnu suverenost ne bi li time nastale pretpostavke za izgradnju dugoročno samoodržive države“ (Kasapović, Mirjana; *Bosna i Hercegovina podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb, 2005, s. 14).

ekološke probleme, niti ih zanimaju, a u neekološkom ponašanju imaju značajnu podršku korumpiranih predstavnika vlasti i odličan izvor profita.

Siromaštvo, korupcija, kriminal, nacionalni i politički animoziteti ozbiljno su, od rata do današnjih dana, u BiH podrivali nametnute evropske ili svjetske ekološke projekte koji su se kretali od prilagođavanja legislative do rješavanja najaktuelnijih komunalnih problema, zaštite voda, vazduha itd. Mnogi projekti Evropske unije, Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda ili neprofitnih i nevladinih organizacija i donatora različitih orijentacija i namjera, pokazali su mogući “ekološki put” Bosni i Hercegovini, ali do danas ni izbliza nisu dostigli evropske standarde, koji između ostalog, za BiH predstavljaju ulaznicu u Evropu.

Prepreku u definisanju, prihvatanju i sprovođenju ekološke politike u BiH predstavlja i ne tako mali broj pitanja socijalne prirode. Istraživanja pokazuju da je BiH duboko podijeljeno društvo sa izraženim nepovjerenjem između tri nacionalne zajednice. Istovremeno je izražena nacionalna lojalnost u okviru vlastitog nacionalnog korpusa, što navodi na zaključak da takvo stanje ne može biti dobra osnova za politički, ekonomski, tehnološki, niti bilo koji drugi razvoj države, odnosno društva.

Istraživanja pokazuju da je u BiH izraženo nepovjerenje u demokratiju što zajedno sa nedostatkom “rezerve demokratske legitimnosti”, neophodne u političkim krizama da bi sistem prebrodio teška vremena, alarmantno upozorava da bi u kriznim situacijama građani BiH mogli ponovo posegnuti za nekim nedemokratskim rješenjima. Nepovjerenje prema demokratiji prati i veliko nepovjerenje prema svim političkim institucijama, kao i prisutnom inostranom faktoru.¹⁶

Iz svega navedenog može se zaključiti da se ekološka politika u BiH ne može posmatrati izolovano, nego kao izraz cjelokupnih političkih, ustavnih, ekonomskih, tehnoloških, socijalnih, kulturoloških, pa i psihosocijalnih i drugih faktora ne samo u regiji i Evropskoj uniji, nego u globalnom kontekstu.

Ako pođemo od premise da se razvoj društva umnogome sveo na razvoj tehnologija i da društva koja nisu sposobna da primjenjuju nove tehnologije, neće biti sposobna da se razvijaju, možemo zaključiti da se BiH ne nalazi na početku, nego u prevelikom zaostatku u definisanju osnovnih elemenata za racionalnu i konzistentnu ekološku politiku. Doduše, prisutni su “ekološki projekti”, najčešće stavljeni u politikantsku ili “biznis” oblandu, jer u BiH i prirodne zakone, koji podrazumijevaju nedjeljivost vazduha i voda, svako tumači na svoj način, u zavisnosti od političkog ili nacionalnog interesa.

Evropska unija je BiH, kao i ostalim zemljama regiona postavila precizne i zahtjevne zadatke koji podrazumijevaju brzo napuštanje pionirske faze ekološke politike i što brže prilagođavanje i ulazak u

¹⁶ Šalaj, Berto: *Socijalni kapital u BiH*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo, 2009, s. 41-46.

ozbiljno društvo. U takvom društvu ekološka politika podjednako predstavlja brigu o zaštiti životne sredine, ali i značajan segment razvoja ljudskog društva po mjeri ekološki osviještenog čovjeka.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U Bosni i Hercegovini kao specifičnom, podijeljenom i tranzicionom društvu, ne postoje uslovi za usvajanje i provođenje konzistentne ekološke politike „kao svjesne i organizovane društvene djelatnosti, kojom se, posredstvom države i društvenih, prvenstveno političkih organizacija usmjerava odnos društva prema prirodi u cilju očuvanja, zaštite i unapređenja čovjekove životne sredine“ na državnom nivou. Specifičnost BiH se ogleda i u činjenici, da se sa aspekta biološke i geološke raznovrsnosti, radi o unikatnom području u Evropi. Ovdje su još uvijek zastupljene rijetke, endemske i reliktno zajednice, a prašuma Perućica je najveća u Evropi. Istovremeno, BiH pripada regionu Evrope u kome se očekuju izrazito negativne posljedice klimatskih promjena na zdravlje stanovništva, privredni razvoj i raspoloživost prirodnim resursima. Zbog toga se bosansko-hercegovačko društvo mora suočiti sa ekološkom krizom i njenim posljedicama i tražiti načine njenog uspješnog rješavanja i prevazilaženja. Nakon građanskog rata koji je ostavio drastične ekološke posljedice i namjere da se Bosna i Hercegovina priključi zajednici evropskih država, neophodno je konstituisanje ekološke politike zasnovane na konsenzusu, kao modelu demokratskog odlučivanja u multikulturalnom društvu. Tim prije, što je ova zemlja opterećena svim ekološkim problemima koji su identifikovani na regionalnom, evropskom i globalnom planu uz niz specifičnosti. Bosna i Hercegovina je tokom ratnih i poratnih godina bila deponija za odlaganje opasnih materija iz evropskih zemalja, eksperimentalni poligon za osiromašeni uranijum NATO alijanse, teritorija za genetski modifikovanu, bakteriološki i hemijski neispravnu hranu, lude krave i lijekove kojima je istekao rok upotrebe i sl.

Kao siromašna zemlja, opterećena posljedicama rata i do tada neviđenim ekološkim izazovima; osiromašenim uranijumom, lijekovima i pesticidima, minskim poljima na jednoj, i neoliberalnim konceptom ekonomskog razvoja u kome je zaštita životne sredine marginalizovana, Bosni i Hercegovini je neophodna ekološka politika koja će pomiriti ekonomski razvoj i ekološke principe. Prvi dio pitanja zahtijeva radikalnu primjenu ekološke politike po najvišim evropskim i svjetskim standardima pošto se radi o ozbiljnim društvenim i ekološkim problemima za čije je rješavanje neophodna pomoć Evropske unije i međunarodne zajednice. Na drugoj strani, neoliberalni ekonomski razvoj baziran na prvobitnoj akumulaciji i profitu u suprotnosti je sa konceptom održivog razvoja. Rat je doduše, uticao da se zatvore industrijski kapaciteti koji su bili najveći zagađivači u BiH, što je za posljedicu imalo ekološke benefite, ali se kao posljedica javilo veliko siromaštvo stanovništva i ogromna nezaposlenost. Problem je i sa starim tehnologijama koje su u funkciji, jer je zbog opšteg siromaštva,

nemoguće obezbijediti primjenu ekoloških standarda. Razlozi su finansijske, tehnološke ali i kulturološke prirode, prvenstveno zbog odsustva ekološke svijesti donosilaca političkih i menadžerskih odluka. Zbor toga ekološka politika u Bosni i Hercegovini predstavlja neznatan korektiv ekonomske politike. Ona ima za cilj da obezbijedi minimalnu degradaciju životne sredine ne sprečavajući porast proizvodnje koja je uslov za rast ugroženog standarda, stanovništva Bosne i Hercegovine.

Kao i ostale zemlje u okruženju Bosna i Hercegovina ima jasan politički cilj; pristupanje Evropskoj uniji, što će svakako otvoriti niz dilema u koncipiranju, usvajanju i primjeni ekološke politike. Prvo, BiH će u narednom periodu, u ubrzanoj proceduri, morati usaglasiti zakonsku regulativu sa evropskom pravnom stečevinom. Poseban akcenat će biti na harmonizaciji propisa iz oblasti zaštite životne sredine i njihovoj primjeni, što bi trebalo pozitivno uticati na usvajanje i primjenu transparentne ekološke politike. Drugo, zbog nerazvijenosti BiH i niskog životnog standarda njenih stanovnika, političke elite neće smjeti posegnuti za mjerama koje će usporiti privredni rast pa će se prilikom ekološke harmonizacije sa EU, opredijeliti za formalizam u kome će održiva ekonomija imati prednost nad održivim razvojem. Treće, ekološka politika u BiH predstavlja, tek jednu u nizu sektorskih politika, koja je u povoju i doseže do entitetskog i kantonalnog nivoa. Marginalizovana i neshvaćena ona je žrtva tranzicije i nastojanja da se u BiH ostvari što veći privredni rast.

TRANSITIONAL AND DIVIDED SOCIETY-LIMITING FACTOR OF THE ENVIRONMENTAL POLICY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Zoran T. Pejičić PhD

Abstract: In the Bosnian-Herzegovinian, transitional and divided society, it is impossible to define, adopt and implement a consistent environmental policy. Reasons for this view come from the essential structure of Bosnia and Herzegovina as a specific state with a complicated political system and institutional structure, overall underdevelopment and propensity to corruption and malpractices. Organization of the state creates an illusion of a decentralized government although it is essentially centralized at the entity, cantonal or the District level. The deep division of the society, along with other factors, causes the overall legal inefficiency. For many years, there has been strong resistance to the adoption of legislation on the protection of the natural environment, which resulted in selective application of environmental laws and pronounced resistance to harmonization with European Union legislation. In BiH, there is obvious political support of citizens towards national elites, when it comes to daily political issues, on one hand, and on the other hand, total apathy when it comes to environmental issues.

Besides the political and institutional issues, the absence of functional environmental policies is caused by economic issues. BiH is, due to economic underdevelopment, located on the bottom of the European and global economies. The consequences are poverty, corruption, low levels of education and political culture of the population, which inevitably leads to irrational use of natural resources. Poor economic situation is partly the result of the disastrous consequences of war (economic, social and environmental), and the process of transition, based on the primitive capital accumulation and the logic of profit, leaving no room for ecology and environmental issues. The strong influence of the international community in Bosnia and Herzegovina,

a century later, puts it again in the (neo) colonial position. Economic inefficiency is necessarily reflected in all aspects of environmental policy, as environmental issues in BiH are at the bottom of the priority list.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, businesses, environmental policy, war, environmental awareness, globalization, European Union*

LITERATURA

1. Fukujama Frances (1992): *Kraj istorije i posljednji čovjek*, CID, Podgorica
2. Fukujama Frances (2005): *Izgradnja države*, Izvori, Zagreb
3. Fukujama Fransis (1997): *Sudar svetova*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
4. Gidens Antony (2009): *The politics of climate shange*, Politi Press, Cembriidge
5. Hatington Semjuel (2000): *Sukob civilizacija*, CID Podgorica
6. Izvještaj: Prosperitet Doboja, energija budućnosti Bosne i Hercegovine, Inicijativa za evropsku stabilnost, Berlin-Brisel-Istambul, 19. decembar 2007. (objavljeno kao dodatak u NIN-u, Beograd, 29.02. 2008. i www.esiweb.org)
7. Kasapović Mirjana (2005): *Bosna i Hercegovina podijeljeno društvo i nestabilna država*, Politička kultura, Zagreb
8. Marković Ž. Danilo (1996): *Socijalna ekologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
9. Mitrović Ljubiša (2004): *Strategija zavisne modernizacije i proizvodnja društva poluperiferijskog kapitalizma na Balkanu. Zbornik radova Regionalni razvoj i integracije Balkana u strukture EU-balkanska raskršća i alternative*, Institut za sociologiju Niš
10. Moren Edgar (1982): *Duh vremena*, Beograd, Nolit
11. Nadić Darko (1993): *Koncipiranje ekološke politike u uslovima višepartijskog političkog sistem*, mag. rad. FPN, Beograd
12. Nadić Darko (2007): *Ekologizam i ekološke stranke*, Sl. glasnik, Beograd
13. Nadić Darko (2012): *Ogledi iz političke ekologije*, Čigoja štampa, Beograd
14. Nedović Branislav (2001): *Ekološki problemi i rizici rata u životnoj sredini*, Zbornik radova Ekološki aspekti rata, Grafid, Banjaluka
15. Orlić Mirko (2000): *Povećanje nivoa radioaktivnosti u životnoj sredini kao posljedica NATO bombardovanja*, Ekologika, Beograd-Banjaluka
16. Papić Žarko (2001): *Međunarodne politike podrške zemljama jugoistočne Evrope. Lekcije (ne)naučene u BiH*, Miler, Sarajevo
17. Parish Mathew; *The Demise of the Dayton Protectorate u Chandler, David; Inside the Bosnian Crisis, Journal of Intercention and State Building, Volume 1, Special Supplement*, 1. decembar, 2007.
18. Pašić Najdan (1976): *Klase i politika*, Rad, Beograd
19. Pavlović Vukašin (1987): *Poredak i alternativa*, Univerzitetska riječ, Nikšić
20. Pavlović Vukašin (1999): *Opšti preliminarni izvještaj u Ekološke posljedice NATO rata u SR Jugoslaviji: izvještaj nezavisnih eksperata*: EKO centar, Beograd
21. Pavlović Vukašin (2006): *Društveni pokreti i promjene*, Sl. glasnik, Beograd
22. Pečujlić Miroslav (2003): *Aspekti globalizma*, Dosije, Beograd
23. Pejičić Zoran (2010): *Uticaj masmedija na ekološku svijest*, Artprint, Banjaluka
24. Šalaj Berto (2009): *Socijalni kapital u BiH*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo
25. Tadić Ljubomir (1996): *Nuka o politici*, BIGZ, Beograd
26. Vidojević Zoran (1997): *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Centar za sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, Univerzitet u Beogradu
27. Vuković Žarko (2000): *NATO bombardovanje Jugoslavije i ugrožavanje prava na zdravu životnu sredinu*, Radnička štampa, Beograd